

روانپزشی ثانوی بر آسیب مغزی تروماتیک با تظاهر علامت برجسته هذیان بزرگ منشی: یک مطالعه موردی با پیگیری ۴ ماهه

سجاد رضائی^۱، سید حشمت ا... موسوی^۲، شاهرخ یوسف زاده^۳، ایرج صالحی^۴

۱- پژوهشگر مرکز تحقیقات ترومای گیلان و دانشجوی دکتری روانشناسی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (مؤلف مسئول) تلفن: ۰۱۳۱۳۲۳۸۳۷۳
rezaei_psy@hotmail.com

۲- متخصص روانپزشکی و سرپرست اداره مشاوره دانشگاه علوم پزشکی گیلان، رشت، ایران

۳- دانشیار گروه جراحی اعصاب، مرکز تحقیقات تروما، دانشگاه علوم پزشکی گیلان، رشت، ایران

۴- استادیار گروه روانشناسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

چکیده

زمینه و هدف: آسیب مغزی تروماتیک (TBI) به عنوان یکی از عوامل نادر سبب شناختی برای اختلال روانپزشکی شناخته شده است. در این مطالعه موردی روند ارزیابی، تشخیص و درمان یک بیمار مبتلا به روانپزشی ثانوی بر TBI با تظاهر علامت برجسته هذیان بزرگ منشی بررسی شده است.

معرفی بیمار: بیمار مرد جوان ۳۵ ساله‌ای بود که به علت تصادف موتورسیکلتش با اتومبیل، با کاهش سطح هشیاری، بی‌قراری و حالت تهوع در بیمارستان بستری می‌شود. یافته‌های CT اسکن نشانگر کانژیون لوب گیجگاهی چپ در بیمار بود. علاوه بر آن در ارزیابی‌های روانشناختی نقص هشیاری، نقص شناختی، آمیزی پس از تروما، ضعف در جهت‌یابی، نقصان در توجه و تمرکز، مشکلات حافظه، پرخاشگری و وجود هذیان‌های بزرگ منشی در او مشاهده شد. این بیمار در معاینات روانپزشکی ۲۷ روز پس از رخداد تروما براساس DSM-IV-TR تشخیص روانپزشی ثانوی بر TBI را دریافت نمود. سپس با اجرای پروتکل دارویی به تدریج نشانه‌های اختلال رفع و در پیگیری ۴ ماهه پس از TBI دیگر اثری از آنها نبود.

نتیجه‌گیری: معرفی و درمان این بیمار نمی‌تواند رابطه مبهم آسیب مغزی تروماتیک و اختلال روانپزشی ثانوی بر TBI را روشن سازد اما نتایج آن بر اهمیت ارزیابی‌های روانشناختی، بررسی علائم جدی اختلالات روانی و پایش این بیماران جهت درمان صحه می‌گذارد. شناسایی عوامل خطر زای روانپزشی ثانوی بر TBI نیز می‌تواند به تشخیص افتراقی و کشف افرادی که ریسک بالاتری برای روانپزشی دارند، یاری رساند و اجرای بهنگام راهبردهای مدیریت این اختلال را پیش از شروع علائم پیشرفته آن، میسر سازد.

واژه‌های کلیدی: آسیب مغزی تروماتیک، اختلال روانپزشی، هذیان بزرگ منشی.

وصول مقاله: ۹۰/۰۱/۲۸ اصلاحیه نهایی: ۹۰/۰۸/۱۵ پذیرش مقاله: ۹۰/۰۹/۱۲

مقدمه

روانپزشی^۱ یکی از ویران کننده ترین پیامدهای آسیب مغزی تروماتیک^۲ (TBI) است. بنا به تعریف، روانپزشی اختلالی روانی است که در آن افکار، واکنش عاطفی، توانایی تشخیص واقعیت و توانایی برقراری ارتباط با دیگران آنقدر آسیب دیده می شود که به میزان زیادی در ظرفیت تعامل فرد با واقعیت تداخل می نماید. ویژگی های کلاسیک روانپزشی شامل نقص در واقعیت آزمایی^۳، توهمات^۴، هذیانها^۵ و خطاهای حسی^۶ است (۱). تاثیر TBI شدید روی قربانی تقریباً همیشه مخرب است. اما پژوهش های پیشین نشان داده اند، حتی TBI خفیف نیز می تواند به پیامدهای جدی و اختلالات عصب-روانشکی^۷ ناتوان کننده ای منجر شود. این اختلالات می تواند در دامنه ای از نقایص شناختی و تغییر شخصیت^۸ تا روانپزشی شدید و مزمن قرار داشته باشد (۲). پژوهش های متمرکز بر اپیدمیولوژی در بیماران دچار TBI، میزان بروز^۹ طول عمر بازماندگان TBI را که بعدها علائم روانپزشی را از خود نشان می دهند، متفاوت ذکر کرده اند. اما عموماً نرخ بروز آنها پایین برآورد شده است. فراوانی اختلالات روانپزشی نسبت به سایر نشانگان های خلقی یا اضطرابی پس از TBI به میزان کمتری برآورد شده است (۳-۶). ونریکوم^{۱۰} و همکاران نیز با مرور پژوهش های پیشین شیوع^{۱۱} آن را ۰/۷٪ برآورد نمودند (۷). با این وجود، کیم^{۱۲} و همکاران نرخ شیوع روانپزشی را هنوز ناشناخته دانسته و عنوان نموده اند هیچ نتیجه گیری محکمی با توجه به بروز و شیوع روانپزشی پس از TBI نمی توان گرفت و به دلیل نقص و عدم وضوح معیارهای عملیاتی برای تعریف

ترومای مغزی به عنوان سبب شناسی روانپزشی، ادبیات پژوهشی به دشواری می تواند میان بیماران مبتلا به روانپزشی پس از TBI و بیماران مبتلا به روانپزشی اولیه و یا ایدیوپاتیک که سابقه قبلی از آسیب دیدگی سر دارند، تمایز قائل شود (۸).

بر پایه ضوابط تشخیصی DSM-IV-TR^{۱۳} برای اینکه معیارهای اختلال روانپزشی ثانوی بر TBI تصدیق شود، ضروریست تا موارد ۴ گانه ذیل احراز گردد: الف) روانپزشی ناشی از بیماری جسمی شامل توهم ها یا هذیان های بارزی است که به عنوان اثرات فیزیولوژیکی مستقیم ناشی از یک بیماری جسمانی قابل اثبات است. ب) برای اثبات اینکه هذیان ها یا توهم ها پیامد فیزیولوژیکی مستقیم بیماری جسمانی هستند باید شواهدی از تاریخچه، معاینه بدنی، یا یافته های آزمایشگاهی وجود داشته باشد. ج) این اختلال روانپزشی توجیه بهتری برای اختلال روانی دیگری نیست. د) اگر اختلال صرفاً در ضمن دلیریوم روی دهد این تشخیص مطرح نمی شود. برای نشان دادن تظاهرات نشانه ای غالب می توان یکی از انواع فرعی زیر را ذکر نمود، همراه با هذیان ها: اگر هذیان ها نشانه غالب باشند و همراه با توهم ها: اگر توهم ها نشانه غالب باشند (۹). در همین زمینه فیوجی و احمد^{۱۴} (۱۰) در یک مرور سیستماتیک بر ۳۹ گزارش موردی که اختلال روانپزشی ناشی از TBI را مبتنی بر معیارهای DSM-IV بررسی نموده بودند، دریافتند که چیزی بالغ بر ۸۹٪ از موارد گزارش شده، نقص هشیاری (LOC) را تجربه کرده و آسیب دیدگی سر در ۲۲ مورد از ۲۹ مورد که داده های آنها قابل دسترسی بود، به میزان متوسط تا شدید درجه بندی شده بود. این بیماران ناهنجاری های الکتروانسفالوگرافیک، به ویژه در مناطق لوب گیجگاهی داشتند و ۳۰٪ نیز دچار تشنج^{۱۵} بودند. همچنین در CT و MRI آنها جراحات و

^۱-psychosis^۲-traumatic brain injury^۳-reality testing^۴-hallucinations^۵-delusions^۶-illusions^۷-neuropsychiatric^۸-personality changes^۹-incidence rate^{۱۰}-Van Reekum^{۱۱}-prevalence^{۱۲}-Kim^{۱۳}-Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders- fourth edition-text revised^{۱۴}-Fujii & Ahmed^{۱۵}-seizure

روانپریشی شمرده می‌شوند (۴). اما با این وجود رابطه بین ترومای سر و روانپریشی هنوز به رغم توجهات فرآینده به آن ناشناخته باقی مانده است. پژوهش‌های پیشین در مورد شدت آسیبی که نیاز است ماشه‌چکان روانپریشی باشد، نتایج متناقضی را ارائه نموده‌اند. برخی پژوهش‌ها پیشنهاد کرده‌اند، افرادی که روانپریشی را پس از TBI نشان می‌دهند عموماً "متحمل آسیب‌دیدگی‌های متوسط تا شدید هستند (۱۴ و ۱۲)؛ اما در مقابل، بسیاری از مطالعات اظهار نموده‌اند که روانپریشی پس از آسیب‌های مغزی ملایم و بدون هیچگونه نقص هشیاری^۷ (LOC) نیز رخ داده است (۱۶ و ۱۷).

مسأله دیگر در تعیین اهمیت سبب‌شناسی TBI برای ایجاد روانپریشی، دوره نهفتگی^۸ بین آسیب‌دیدگی سر و شروع علائم روانپریشی است. یک بررسی دامنه دوره‌های نهفتگی را بین ۲ روز تا ۴۸ سال (۱۴) و مطالعه دیگری همین دوره را بین ۳ ماه تا ۱۹ سال گزارش نمود (۱۲). در بسیاری موارد ترکیب شدت ضربات ملایم و دوره نهفتگی طولانی در ایجاد روانپریشی ثانوی بر TBI است که می‌تواند تردیدی را درباره اینکه آیا TBI عاملی تسهیل کننده در ایجاد روانپریشی است یا نه، برانگیزد. در این میان شواهد یافته‌های آزمایشگاهی به سبب عینی که در تعیین روانپریشی ثانوی بر TBI دارند، کمتر بحث برانگیز ظاهر شده‌اند. شواهد اولیه، برتری عامل ناهنجاری‌های لوب گیجگاهی را براساس یافته‌های CT, MRI و EEG گزارش نموده است (۱۲). ناهنجاری‌های لوب پیشانی روی CT و MRI نیز شایع هستند، اما این یافته‌ها اغلب ناپایا بوده و نتایج حاصله دورنمای متناقضی را روایت می‌کند.

یافته‌های آسیب‌شناسی روانی حاکی از آنست که علائم پیش‌نشانه‌ای^۹ شامل رفتارهای عجیب و غریب و ضد اجتماعی، دوری‌گزینی، بی‌ثباتی عاطفی، تکانش‌ورزی و

آتروفی مغزی به ویژه در لوب‌های پیشانی و گیجگاهی مشاهده شد.

برای ارزیابی وجود روانپریشی بالینگران اغلب سوالاتی را با توجه به علائم مثبت (توهم‌ها، و هذیان‌ها) و علائم منفی (بی‌لذتی و کندی عاطفه) مطرح می‌نمایند. ماهیت و میزان آسیب‌دیدگی، سابقه قبلی از آسیب‌دیدگی سر، سوء مصرف مواد یا ترومای روانی عواملی هستند که به هنگام ارزیابی روانپریشی می‌بایست مورد ملاحظه قرار گیرند (۱۱). علاوه بر آن روانپریشی ثانوی بر TBI به سبب ماهیتی که دارد توجه بالینگران و دانشمندان علوم اعصاب را به خود جلب کرده است؛ چراکه این عارضه می‌تواند سرنخ‌هایی را برای فهم اختلال روانپریشی اولیه نظیر اسکیزوفرنیا^۱ ارائه دهد (۱۰). برای مثال شواهدی وجود دارد که نشان می‌دهد نوروپاتولوژی روانپریشی ثانوی بر TBI و اسکیزوفرنیا در مناطق مغزی مشابهی ریشه دارد (۱۲). همچنین وجود شواهد همگرایی نظیر مطالعات موردی حاصل از داده‌های تصویربرداری عصبی^۲ (۱۳)، شرح و حال بیماران بستری در بیمارستان (۱۲)، بیماران سرپائی مراجعه کننده به کلینیک‌های روانپزشکی، بیماران ارجاعی به بخش‌های جراحی اعصاب، مرور بر ادبیات روانپریشی و TBI (۱۳ و ۱۰) و کهنه سربازان^۳ جنگی دچار آسیب مغزی (۱۴) حکایت از آن دارد که اکثریت موارد روانپریشی ثانوی بر TBI ناهنجاری‌هایی را در لوب گیجگاهی و پس از آن در لوب پیشانی از خود نشان می‌دهند. نکته جالب توجه اینست که در پژوهش‌های مرتبط با اسکیزوفرنیا نیز این نتایج به نحو مشابهی تکرار شده است (۱۵). اگرچه مناطق مغزی نظیر قشر پیش‌پیشانی^۴، لوب گیجگاهی، شکنج سینگولیت^۵، تالاموس و عقده‌های پایه^۶ مکرراً تحت تاثیر ترومای مغزی هستند و جزء ساختارهای مظنون در آسیب‌شناسی

¹-schizophrenia

²-neuroimaging

³-veterans

⁴-prefrontal cortex

⁵-cingulate gyrus

⁶- basal ganglia

⁷-loss of consciousness

⁸- latency

⁹-Prodromal symptoms

معرفی بیمار

بیمار مرد جوان ۳۵ ساله متأهل، دارای یک فرزند با وضعیت اقتصادی-اجتماعی پایین و از نظر تحصیلی فردی بیسواد بود. او به کار کشاورزی اشتغال داشت و در اواخر تیر ماه ۱۳۸۸ هنگامی که به سمت مقصد خویش راکب موتورسیکلت بود با یک اتومبیل تصادف نمود. او به هنگام تصادف تحت تاثیر مشروبات الکلی و مواد مخدر نبود. پس از انتقال وی به بیمارستان پورسینای شهر رشت در همان ابتدای پذیرش، حالت تهوع و بی‌قراری در بیمار مشاهده و با نمره GCS^۵ برابر با ۱۰ به عنوان ترومای متوسط سر^۶ به مدت ۳ روز در بخش مراقبت‌های ویژه بستری شد و تقریباً یک روز را در کما و دو روز پس از آن را در حالت گیجی و نقص هشیاری به سر می‌برد.

آسیب‌دیدگی بیمار شامل نواحی صورت نظیر مناطق اوربیت، سینوس‌های ماگزیلاری^۷ (فک بالا)، سینوس‌های اسفنوئید^۸ و شکستگی استخوان بینی و زایگوما^۹ (گونه‌ای) می‌شد. علاوه بر آن یافته‌های CT اسکن نشان داد که او دچار شکستگی جمجمه در ناحیه استخوان گیجگاهی چپ همراه با آمفیزیم زیر جلدی می‌باشد که در ناحیه اینتراکرانیا یک هماتوم ساب دورال به حجم ۱۰ سی‌سی دارد. همچنین در لوب گیجگاهی چپ ضایعه کانتیوژن^{۱۰} و در ناحیه حفره میانی^{۱۱} چپ بیمار پنوموسفالوس^{۱۲} مشاهده شد. در این حالت تجویز دارویی برای او تزریق آمپول دگزامتازون و فنی‌توئین بود. در معاینات فیزیکی بیشتر، وجود ضایعات دیگری همچون پتوز^{۱۳} (افتادگی پلک) و میدریاز^{۱۴} (گشادی مردمک) یک طرفه چشم چپ برجسته بود. بیمار به صورت بیحسی لوکال تحت ترمیم پارگی پلک و صورت

رفتار پرخاشگرانه، خنده‌های پاتولوژیک^۱ و ضعف در عملکرد شغلی بوده و اغلب برای ماهها طول می‌کشید. علائم روانپزشی ممکن است حاد یا تاخیر یافته، عود کننده یا مزمن بوده و یا در هر زمانی پس از TBI رخ دهد (۱ و ۲). برای مثال رفتار پرخاشگرانه در بیماران دچار روانپزشی ثانوی بر TBI یکی از علائمی است که در مطالعات قبلی به آن اشاره شده است. ساچدو، اسمیت و کاسکارت^۲ (۲۰۰۱) در پژوهش خود دریافتند که ۴۰٪ از بیماران مبتلا به روانپزشی اسکیزوفرنی‌فرم^۳ پس از TBI، رفتار پرخاشگرانه را از خود نشان می‌دهند (۱۸). پژوهش‌های پیشین همچنین به عوامل خطرزای مهمی نظیر وقوع آمیزی پس از تروما^۴ (PTA) (۱۹)، نقایص شناختی گسترده (۱۸ و ۲۰)، آسیب‌دیدگی سر پیش از نوجوانی (۱۰ و ۲۰) و آسیب لوب گیجگاهی چپ (۱۸) در ایجاد روانپزشی ثانوی بر TBI صحنه گذاشته‌اند.

در این گزارش، بیماری معرفی شده است که به دنبال آسیب مغزی تروماتیک در بخش داخلی اعصاب، بستری و در بررسی‌های تشخیصی بعدی، مبتلا به روانپزشی ثانوی بر TBI با تظاهر هذیان بزرگ‌منشی شناخته شد. بر اساس جستجوهای جدید، هیچ گزارش موردی را یافت نمودیم که به طور اختصاصی به توصیف ویژگی‌های جراحی اعصاب، عصب-روانپزشکی و روانشناختی روانپزشی ثانوی بر moderate TBI با تظاهر علامت برجسته هذیان بزرگ‌منشی (grandiosity) پرداخته باشد. مطالعه حاضر لزوم توجه بیشتر به بروز اختلالات روانی همراه را در تشخیص افتراقی و درمان بیماران دچار TBI یادآور می‌سازد.

^۵-Glasgow Coma Scale^۶-moderate head trauma^۷-maxillary sinus^۸-sphenoid sinus^۹-zygoma bone^{۱۰}-contusion^{۱۱}-middle fossa^{۱۲}-pneumocephalus^{۱۳}-ptosis^{۱۴}-mydriasis^۱-pathological laughter^۲- Smith & Cathcart^۳-Schizophrenia-like psychosis^۴-post-traumatic amnesia

واپاشی تداعی‌ها^۲ یا اختلال در فرم فکر در خلال صحبت‌های وی دیده نمی‌شد. بیمار در توضیح وضعیت مالی و اقتصادی خود افکاری متمرکز بر "مالکیت اموال و دارایی‌های وسیع و خانه‌ای مستقل در یکی از شهرهای شمال کشور" داشت. علاوه بر آن اظهار می‌نمود "یک صندوق نسوز پر از وجه در حیاط منزلشان دفن شده" و با اصرار از اعضای خانواده می‌خواست تا آن را بیابند. با توجه به قوام محکم هذیان بیمار، برادران وی نیز حاضر شده بودند تا سه بار اقدام به حفر چاله در حیاط منزل نمایند که البته هیچیک از باورهای بیمار علیرغم غیرغریب^۳ بودن محتوای هذیان با واقعیت زندگی بیمار انطباق نداشت. این بیانات بیمار در معاینه وضعیت روانی به هذیان بزرگ‌منشی تأویل شد و برای بررسی بیشتر به یک روانپزشک ارجاع گردید. لازم به ذکر است که این هذیان با خلق وی هماهنگ نبود. بیمار در گفتگو با روانشناس به علت زمین‌گیر شدن، خود را فردی بی‌ارزش قلمداد می‌کرد و می‌گفت "این دنیا ارزش زنده ماندن ندارد" و زندگی را کلاً ناامید کننده می‌دانست. عاطفه‌اش کند و یکنواخت بود و با خلقتش همسویی نشان می‌داد. هرچند بیمار پس از تصادف آرزوی مرگ می‌کرد اما به هنگام معاینه روانی وجود هرگونه افکار خودکشی را انکار می‌نمود. در بررسی نظام حسی و شناخت، بیمار علی‌رغم روحیه همکاری جهت‌یابی^۴ ضعیفی از خود نشان می‌داد و با آنکه بیسواد بود اما توانست تا ۲ بار ۷ تا ۷ تا از عدد ۱۰۰ کم کند. مع الوصف توانایی دیداری-فضائی^۵ بیمار دست نخورده ظاهر شد. در بررسی وضعیت حافظه مشخص شد، حافظه فوری^۶ بیمار خوب است اما حافظه اخیرش^۷ مختل بود. به عبارت دیگر بیمار دچار آمیزی پیش‌گستر^۸ بوده و نسبت به وقایع و رخدادهای پس از

قرار گرفت و اقدام جراحی دیگری نداشت. در این بیمار پس از TBI هیچ موردی از سیژر یا تشنج دیده نشد و در آزمایش‌های به عمل آمده از خون و ادرار وی هیچ نکته پاتولوژیک یافت نگردید. بیمار پس از ۵ روز دیگر بستری در بخش عمومی از بیمارستان ترخیص شد. او به هنگام ترخیص بر طبق مقیاس پیامد گلاسکو^۱ (GOS) از متخصص جراحی اعصاب نمره ۵ دریافت نمود؛ بدین مفهوم که پیامد آسیب مغزی به گونه‌ای است که فرد به لحاظ فیزیکی به بهبودی مطلوب دست‌یافته و پس از یک دوره استراحت توانایی بازگشت به کار را خواهد داشت.

بیمار تا پیش از اینکه دچار TBI متوسط شود به خوبی کار می‌کرد و در دوره‌های رشدی گذشته وی به ویژه پیش از نوجوانی هیچگونه شواهدی از آسیب‌دیدگی سر یا نقص هشیاری ناشی از ضربه سر را گزارش نمی‌نمود. او در یک خانواده ضعیف متولد شده و اعضای خانواده رخداد تولد او را عادی گزارش کردند. این بیمار به گفته خود و اعضای خانواده اش هیچ سابقه‌ای از سوءمصرف الکل و مواد (تریاک و...) نداشت و پیش از آسیب‌دیدگی نیز درگیر مشکلات قانونی نبود و به دلیل اینکه خودش مقصر این تصادف شناخته شده و کلاه ایمنی نیز بر سر نداشت از راننده خودرویی که با او تصادف کرده بود، شکایتی اقامه نکرد.

بیمار به هنگام ارزیابی‌های روانشناختی در ابتدا کمی خسته و آشفته به نظر می‌رسید. اما طی معاینه وضعیت روانی، روحیه همکاری در او وجود داشت و ارتباط چشمی مناسبی برقرار می‌کرد. از او هیچگونه ناهنجاری پسیکوموتور و یا حرکات غیرعادی سر نمی‌زد. گفتار او واضح بود و از نظر دستوری صحیح صحبت می‌کرد و هیچ نشانه‌ای از آفازی ناشی از TBI در او مشاهده نشد. اما علاقه‌ای به تفسیر و توضیح بیشتر در مورد جملاتی که بیان می‌کرد نداشت. جریان تفکر بیمار موقعیتی بود؛ معذالک هیچ نشانه‌ای از

^۲- loosening of associations

^۳- nonbizarre

^۴- orientation

^۵- visuospatial

^۶- immediate memory

^۷- recent memory

^۸- anterograde amnesia

^۱-Glasgow Outcome Scale

آسیب دیدگی (کی، کجا، چگونه) و اینکه چطور به بیمارستان منتقل شده است، حافظه روشنی نداشت و بر طبق معیار درجه بندی لزاک^۱ (۲۱) شدت آمیزی پس از تروما^۲ وی "شدید" ارزیابی شد. حافظه دور^۳ بیمار نیز طبیعی به نظر می رسید چراکه شرایط دوره کودکی و جوانی خود را به خوبی به یاد داشت. برای مثال او به این مساله اشاره کرد که مادرش را از دوران کودکی از دست داده است و به محض ازدواج مجدد پدرش به خانه مادر بزرگش رفته بود. همچنین او افزود در جوانی بدون حمایت خانوادگی ازدواج کرده است.

در ارزیابی میزان هوش پیش مرضی^۴ و سطح معلومات، بر روی بیمار دو خرده مقیاس گنجینه واژگان^۵ و تکمیل تصاویر^۶ آزمون هوشی تجدید نظر شده بزرگسالان و کسلر^۷ (WAIS-R) اجرا شد و به ترتیب نمرات وی ۹ و ۴ به دست آمد که این دو نمره از میانگین نمرات هنجار این دو خرده مقیاس در آزمون و کسلر (به ترتیب ۱۰/۱ و ۹/۴) پایین تر بود. به اعتقاد کرول^۸ و همکاران (۲۲) این دو خرده مقیاس به همراه عواملی نظیر سن، سطح تحصیلات و موقعیت شغلی می تواند نماینده هوشبهر پیش مرضی باشد که با این وجود طبق نتایج حاصله در این بیمار ضعیف ارزیابی شد.

در ارزیابی کنترل تکانه مشخص شد، بیمار تکانه جنسی قابل ملاحظه ای ندارد اما رفتارهای او در منزل بسیار عصبی و تحریک پذیر گزارش شد. بیمار در جلسه ارزیابی خود را در خانه "عصبانی و بد اخلاق" توصیف نمود اما به هنگام معاینه وضعیت روانی اثری از برافروختگی چهره و رفتار حاکی از مهار گسیختگی^۹ در وی مشاهده نشد.

در ارزیابی قضاوت بیمار از نتایج احتمالی رفتارش در قبال اعضای خانواده او مشخص شد که وی لااقل در مقوله رفتار پر خاشکانه دارای قضاوت ضعیفی است و در مورد محتوای هدیانی تفکرش این قضاوت مختل می باشد. آقای (م) همچنین نسبت به مشکلات شناختی و رفتاری که بواسطه TBI متوسط برایش ایجاد شده بود، بینش محدود و اندکی داشت و تنها شکایت وی متعاقب TBI این بود که گاهی اوقات بدنش "داغ و سرد" می شود و سرش به شدت درد می کند. میزان سردرد وی توسط مقیاس پیوسته بصری^{۱۰} (VAS) (۲۳) در یک طیف ۰ تا ۱۰۰ میلیمتری، ۷۳ برآورد شد که نمایانگر سردرد نسبتاً شدیدی است. نمره بیمار در آزمون MMSE^{۱۱} (۲۴) ۱۴ به دست آمد اما این نمره می توانست تحت تاثیر بیسوادی و عدم توانایی در خواندن و نوشتن او، کمتر از حد برآورد شده باشد. مع الوصف این نمره، فاصله زیادی با نقطه برش^{۱۲} ۲۳ به دست آمده و به کار رفته برای این آزمون در پژوهش های پیشین دارد (۲۵) که می تواند بیانگر نقص شناختی ناشی از TBI متوسط در این بیمار باشد. نمرات آقای (م) همچنین در خرده مقیاس های آزمون GHQ-۲۸^{۱۳} (۲۶) به شرح ذیل به دست آمد: علائم جسمانی برابر با ۱۲، اضطراب و بیخوابی برابر با ۱۲، اختلال در عملکرد اجتماعی برابر با ۲۰، افسردگی وخیم برابر با ۱۲ و نهایتاً نمره کل آزمون GHQ-۲۸ برابر با ۴۶. بدین ترتیب همانطور که در مورد نمرات برش و هریک از خرده مقیاس ها اشاره شده است، نمره ۱۷ به بالا در هر زیرمقیاس و نمره ۴۱ به بالا در مقیاس کلی نمایانگر وخامت وضع سلامت روان شخص خواهد بود (۲۷). در پایان مصاحبه هیچگونه افکار وسواسی و اعمال اجباری، فوبی اختصاصی از اشیا یا موقعیت ها در وی دیده نشد.

در ارزیابی های روانپزشکی ۲۷ روز پس از TBI متوسط، مشخص شد که هشیاری و حافظه بیمار بهبود یافته و نسبت

^۱- Lezak

^۲- post traumatic amnesia

^۳-remote memory

^۴-premorbid intelligence

^۵-vocabulary

^۶-picture completion

^۷-Wechsler Adult Intelligence Scale-Revised

^۸-Krull

^۹-disinhibited behavior

^{۱۰}-visual analog scale

^{۱۱}-Mini Mental State Examination

^{۱۲}-cut off point

^{۱۳}-general health questionnaire

همان نسخه دارویی پیشین با نیم میلی گرم کاهش در ریسپریدون برای بیمار تجویز شد. در پیگیری ۴ ماه بعد نیز هیچگونه اثری از علائم روانپریشی ثانوی بر TBI در بیمار وجود نداشت و تنها نشانه جسمی آبریزش یک طرفه از بینی بود.

بحث

در این گزارش یک مورد بیمار که به دنبال آسیب مغزی تروماتیک (TBI)، دچار اختلال روانپریشی با تظاهر علامت برجسته هذیان بزرگمنشی شده بود، معرفی و روند تشخیص و درمان آن بررسی گردید. نوع بزرگمنشی اختلال هذیانی ریشه در توصیف ابتکاری امیل کراپلین^۴ از پارانویا دارد، با این وصف مواجهه با بیماری که واجد هذیان بزرگمنشی باشد آنهم بدون علائم مرتبط با مانیا یا سایر علائم روانپریشی که نمایانگر تشخیص اسکیزوفرنیا هستند نسبتاً نادر است (۱). افزون بر آن TBI نیز اغلب منجر به بروز اختلالات روانی می‌شود (۱ و ۶-۴) اما تظاهر روانپریشی ثانوی بر TBI نادر دانسته شده است (۲، ۷، ۱۰، ۱۲). با این وجود مطالعات کاوشگرانه و سبب‌شناختی روانپریشی در زمینه TBI فراگیر نیستند و فرآورده‌های پژوهشی نوین به دو دلیل در این مورد می‌تواند محدود باشد: الف) جایگاه پرداختن به TBI هم اکنون در بخش‌های اورژانس، جراحی اعصاب بیمارستان‌ها و مراکز نگهداری از بیماران ترومایی است. بنابراین اگر روانپریشی هم رخ دهد در اولویت بررسی و تشخیص‌گذاری نیست چراکه در درجه اول نوروریکآوری و احیاء مریض پس از ترومای سر اهمیت بنیادی دارد. ب) از آنجایی که بیماران مبتلا به روانپریشی داوطلبانه به جستجوی کمک بر نمی‌آیند، پس از ترخیص مریض دچار TBI از بیمارستان ممکن است علائم روانپریشی در وی توسط پزشک معالج و اطرافیان

به مکان و زمان وقوف کاملی دارد. همچنین آمیزی پیش‌گستر وی نسبت به شناخت اعضای فامیل و خانواده رفع شده بود. نکته جالب به هنگام معاینه روانپزشکی این بود که کاملاً لحظه تصادف را به خاطر می‌آورد. او نگرش خوبی به پزشک معالج داشت و بینش بهتری نسبت به عوارض عصبی-روانی پس از ترومای سر به‌دست آورده بود. اما هنوز هذیان بزرگمنشی و باورهای غلط وی در مورد ثروت و دارایی‌های کاذب و قدرت حاصله از آن دوام داشت. بر این اساس با توجه به اظهارات اعضای درجه اول خانواده و مبتنی بر ضوابط تشخیصی DSM-IV-TR برای این بیمار تشخیص روانپریشی ثانوی بر TBI از نوع همراه با هذیان^۱ گذاشته شد. در تشخیص افتراقی لازم بود وجود دلیریوم، دمانس و اسکیزوفرنی کنار گذاشته شود؛ بنابراین با توجه به شرح حال اخیر بیمار و نتایج حاصل از معاینه وضعیت روانی این افتراق صورت گرفت. به دلیل بهبودی قابل ملاحظه بیمار از نظر سطح هشیاری، افزایش تمرکز و آگاهی نسبت به محیط، رفع نقائص حافظه و اشکال در جهت‌یابی و عدم وجود مشکل جدی در کارکرد اجرایی و توانایی‌های شناختی، تشخیص‌های دلیریوم و دمانس رد شدند. افزون بر آن به دلیل اینکه بیمار هیچ هذیان غریب یا توهم برجسته و سایر معیارهای مندرج در DSM-IV-TR را برای اسکیزوفرنی را از خود نشان نمی‌داد، این تشخیص نیز کنار گذاشته شد. سرانجام روانپریشی ناشی از مصرف مواد و الکل نیز با توجه شرح و حال بیمار، غیرمحمّل دانسته شد. پروتکل دارویی مرجّح برای او ریسپریدون^۲ ۲ mg (شب‌ها) و والپرات سدیم^۳ ۲۰۰ mg (روزی دو بار صبح و شب) در نظر گرفته شد.

در ویزیت مجدد ۱ ماه بعد، عاطفه بیمار بهبود یافته، تحریک‌پذیری وی بر اساس گزارش خانواده کمتر شده و علائم هذیانی بیمار نیز کاملاً "پاک" شده بود و دوباره

^۱-psychosis secondary to TBI with delusion

^۲- risperidone

^۳- sodium valproate

^۴-Emil Kraepelin

نادیده انگاشته شود و یا به بخش‌های تخصصی روانپزشکی و سایکوتراپی ارجاع نشود.

در پژوهش حاضر شروع روانپزشکی بیمار ثانوی بر TBI، در معاینات روانپزشکی مبتنی بر معیارهای DSM-IV-TR به صورت نهایی ۲۷ روز پس از رخداد تروما تشخیص داده شد و شدت ترومای بیمار متوسط ارزیابی گردید. همسو با این یافته برخی مطالعات گذشته نیز به شروع زود هنگام روانپزشکی ثانوی بر TBI (زیر یک ماه) اشاره نموده‌اند (۱۴)؛ اما میانگین این دوره نهفتگی عمدتاً بین ۴ تا ۵ سال برآورد شده است (۱۳). این نرخ تغییرپذیری زیاد در بروز روانپزشکی ثانوی بر TBI ممکن است به دلیل مکانیسم‌های پیچیده پاتوفیزیولوژیک عمل‌کننده در مغز باشد (۱۱). در مورد بیمار گزارش حاضر به نظر می‌رسد ترکیب مخربی از شدت ترومای متوسط سر، وجود نقص شناختی پس از TBI، وقوع آمیزی پس از تروما (PTA)، وجود آسیب کانئوژن لوب گیجگاهی چپ که در مطالعات گذشته نیز مجموعاً جز عوامل خطرزای پدیدآیی روانپزشکی شمرده شده‌اند (۲۰-۱۸، ۱۳، ۱۰، ۸)، در "جلوانداختن" زمان بروز روانپزشکی ثانوی بر TBI نقش موثری ایفا نموده باشند. در همین زمینه اوکالاها^۱ و همکاران (۲۸) مورد مشابهی را معرفی نمودند که بیمار پس از تصادف، از ناحیه فرونتوتیمپورال^۲ نیمکره چپ دچار ضایعه و پس از آن مبتلا به روانپزشکی تشخیص داده شد و همانند بیمار گزارش حاضر، پیش از وقوع تروما نیز به گفته والدینش هیچ سابقه‌ای از آسیب دیدگی سر نداشت.

در گزارش حاضر، روانپزشکی بیمار از نوع هذیانی تشخیص داده شد؛ همسو با این مورد یافته‌های پژوهش ساچدو و همکاران (۱۸) نیز نشان داد، اغلب بیماران مبتلا به روانپزشکی پس از TBI علائم هذیانی را از خود نشان می‌دهند. فیوجی و احمد (۲۹) در توجیه پاتوفیزیولوژی این

روانپزشکی ثانوی بر TBI مدلی عصب-زیست‌شناختی^۳ را مطرح کرده‌اند که در آن پیشنهاد شده است، هذیان‌ها و توهم‌ها ماهیتی مشابه با علائم نورولوژیک نظیر زبان‌پریشی^۴، کنش‌پریشی^۵، حساب‌نارسایی^۶ دارند و به تبع آن علائم روانپزشکی نیز نتیجه آسیب‌دیدگی ساختارهای نوروئی در یک ناحیه معین از مغز می‌باشد که در شکل گرفتن یک نشانگان عصب-زیست‌شناختی نقش بازی می‌کند. بر اساس نظر این پژوهشگران در مجموع انواع مختلف روانپزشکی‌ها با بدکارکردی یا نارسائی سیستم‌های لوب پیشانی، گیجگاهی و مسیرهای عصب-رسانه‌ای^۷ که از این نواحی استتاله می‌یابند، مرتبط است و از هم گسیختگی نظم میان این سیستم‌ها منجر به افزایش نسبی فعالیت قسمت لیمبیک در لوب گیجگاهی می‌گردد. در واقع همه افراد هنگامی که در معرض ریسک فاکتورهای محیطی (نظیر وقوع TBI یا سوء مصرف مواد) قرار می‌گیرند یا حتی در طول فرآیند عصبی-تحولی^۸ عادی خود به سر می‌برند، بطور بالقوه مستعد ابتلا به روانپزشکی می‌شوند، اما آنهایی که استعداد ژنتیکی دارند، آستانه پایین‌تری را برای نشان دادن علائم روانپزشکی دارا می‌باشند (۳۰ و ۲۹).

در این مطالعه هرچند گزارش شد بیمار سابقه ترومای سر پیش از نوجوانی و سابقه سوء مصرف مواد و الکل ندارد اما وجود تجارب دردناکی نظیر مرگ مادر و ازدواج مجدد پدر می‌تواند به عنوان ترومای روانی دوران کودکی بیمار قابل ملاحظه باشد. علاوه بر آن بیسوادی، ضعف عملکرد شغلی پس از تروما و افزایش وابستگی بیمار به اعضای خانواده برای کمک به او، از دیگر استرس‌های روانشناختی ارزیابی شد که می‌توانست به دامن زدن شدت علائم بیمار بویژه پرخاشگری پس از TBI در منزل نقش ایفا کند. همانطور که پیشتر نیز اشاره شد بیمار در معاینات روانپزشکی

^۳- neurobiological model

^۴- aphasia

^۵- apraxia

^۶- acalculia

^۷- neurotransmission pathways

^۸- neurodevelopment

^۱-O'Callaghan

^۲-fronto-temporal

نتیجه گیری

در مجموع هرچند وضعیت این بیمار پس از TBI بغرنج به نظر می‌رسید اما درمان وی در پیگیری ۴ ماهه موفقیت‌آمیز ظاهر شد. با این وصف دانش ما اکنون از پدیدآیی روانپریشی ثانوی بر TBI محدود است و گزارشات موردی نیز تنها می‌تواند نقش اندکی در افزودن شواهد علمی قاطع ایفا کند. بنابراین پیشنهاد می‌شود همبسته‌های بالینی و عوامل پیش‌بینی‌کننده بروز این اختلال مورد بررسی قرار گیرد. همچنین به منظور شناسایی بهتر مکانیسم‌های پاتولوژیک روانپریشی ثانوی بر TBI، موارد آن با بیماران مبتلا به اسکیزوفرنیا مقایسه شوند. در این میان تصویربرداری‌های کارکردی^۹ می‌تواند به تمایز این دو نشانگان کمک نماید. در نهایت شناسایی عوامل خطرزای روانپریشی ثانوی بر TBI می‌تواند به تشخیص افتراقی و کشف افرادی که ریسک بالاتری برای روانپریشی دارند، یاری رساند و پیاده‌سازی بهنگام راهبردهای مدیریت این اختلال را پیش از شروع علائم پیشرفته آن، میسر سازد.

تشکر و قدردانی

مطالعه حاضر توصیف یافته نادری بود که در حین اجرای پروژه پایان‌نامه کارشناسی ارشد روانشناسی با آن مواجه شدم و برای نگارش آن تجارب بسیاری از استادان ارجمند راهنما و مشاور خود آموختم، که بدین وسیله از آنها سپاسگزاری می‌گردد.

بهبودی چشمگیری را در نقص شناختی، حافظه (رفع آمیزی پیش‌گستر) و جهت‌یابی پس از گذشت ۲۷ روز از رخداد TBI نشان داد و برای درمان روانپریشی او از آنتی‌سایکوز^۱ ریسپریدون به همراه والپرات سدیم استفاده شد. در ارزیابی علائم بیمار در یک ماه بعد، هذیان‌های بیمار رفع شده و تاکید بر تجویز همان پروتکل دارویی قبلی بود. در پیگیری ۴ ماهه بعد نیز اثری از علائم روانپریشی در بیمار وجود نداشت. همسو با این نتیجه شرایبر^۲ و همکاران (۳۱) نیز به اثرات سودمند استفاده از ریسپریدون در درمان روانپریشی پس از TBI (و علائمی نظیر توهم‌ها، هذیان‌ها و کاتاتونیا) و اختلالات خواب متعاقب TBI اشاره کرده بودند. در همین زمینه شماری از پژوهش‌های پیشین نشان داده‌اند که بیماران دچار TBI نسبت به افراد فاقد TBI حساسیت فزاینده‌ای به علائم خارج هرمی^۳ (EPS) ناشی از مصرف دارو دارند (۳۲ و ۳۳). اما ریسپریدون و کلوزاپین^۴ این حساسیت را به نسبت آنتی‌سایکوزهای نوعی^۵ بسیار کمتر و و در حقیقت اصلاً ایجاد نمی‌کنند (۳۴). در تجارب بالینی صورت گرفته توسط رائو و لیکتسوس^۶ (۳۵) نیز اثربخشی ریسپریدون به همراه اولانزاپین^۷ در درمان علائم روانپریشی بیماران دچار TBI موثر شناخته شد. مطالعات دیگر نیز نشان داده‌اند، کاربرد واسطه‌های دوپامینرژیک می‌تواند در رفع طغیان‌های پرخاشگری، نشانه‌های شبه‌هذیانی^۸ و علائم مرتبط با نقص شناختی یا ضعف در کنترل رفتار سودمند باشد (۳۷).

^۱- antipsychotic

^۲- Schreiber

^۳- extra pyramidal symptoms (EPS)

^۴- clozapine

^۵- typical antipsychotics

^۶- Rao & Lyketsos

^۷- olanzapine

^۸- delusion like signs

^۹- functional imaging

References

- 1.Kaplan HI, Saddock BJ, Ruiz P. (eds): Comprehensive textbook of psychiatry, vol 1. Baltimore, Williams & Wilkins, 2009.P. 463-481 & 927
- 2.Zhang J. Clinical analysis of psychiatric disorder in patients with head injury. Med J Wuhan Uni 2003;24:76-78.
- 3.Rezaei S. Determining the nature, frequency and predictive factors for the incidence of mental disorders after traumatic brain injury. Unpublished master's thesis, Guilan University, 2010 [Persian].
- 4.Labbate LA, Warden DL. Common psychiatric syndromes and pharmacologic treatments of traumatic brain injury. Current Psychiatry Reports 2000;2:268-273.
- 5.Koponen S, Taiminen T, Kurki T, Portin R, Isoniemi H, Himanen L, and et al. MRI findings and Axis I and II psychiatric disorders after traumatic brain injury: A 30-year retrospective follow-up study .Psychi Res Neuroimag 2006;146:263-270.
- 6.Whelan-Goodinson R, Ponsford J, Johnston L & Grant F. Psychiatric disorders following traumatic brain injury: their nature and frequency. Melbourne, Monash university and the Monash-Epworth rehabilitation research centre. J Head Trauma Reh 2009;24:324-332.
- 7.Van Reekum R, Cohen T, Wong J. Can traumatic brain injury cause psychiatric disorders? J Neuropsychi Clin Neurosci 2000;12:316-327.
- 8.Kim E, Lauterbach EC, Reeve A, Arciniegas DB, Coburn KL, Mendez M F and et al Neuropsychiatric complications of traumatic brain injury: A critical review of the Literature (A Report by the ANPA Committee on Research). J Neuropsychiatry Clin Neurosci 2007;19:106-127.
- 9.American Psychiatric Association. Diagnostic and statistical manual of mental disorders: DSM-IV-TR. 4th ed. Washington (DC): American Psychiatric Association; 2000, p513.
- 10.Fujii DE, Ahmed I: Reply to P Sachdev: Schizophrenia-like psychosis following traumatic brain injury (letter). J Neuropsychiatry Clin Neurosci 2001;13:534.
- 11.Halbauer JD, Ashford W, Zeitzer JM, Adamson MM, Lew HL, & Yesavage JA. Neuropsychiatric diagnosis and management of chronic sequelae of war-related mild to moderate traumatic brain injury. J Reh Res Devel 2009;46:757-796.
- 12.Fujii DE, Ahmed I. Psychosis secondary to traumatic brain injury. Neuropsychiatry Neuropsychol Behav Neurol 1996;9:133-138.
- 13.Fujii DE, Ahmed I. Characteristics of psychotic disorder due to traumatic brain injury: an analysis of case studies in the literature. J Neuropsychiatry Clin Neurosci 2002;14:130-140.
14. Achte K, Jarho L, Kyykkä T, Vesterinen E. Paranoid disorders following war brain damage. Psychopathology 1991;24:309-315.
- 15.McCarley RW, Wible CG, Frumin M, Hirayasu Y, Levitt JJ, Fischer IA, Shenton ME. MRI anatomy of schizophrenia. Biol Psychiatry 1999;45:1099-1119.
- 16.Katz DI, Alexander MP, Seliger GM, Bellas DN. Traumatic basal ganglia hemorrhage: clinicopathologic features and outcome. Neurology 1989;39:897-904.
- 17.Marshall JC, Halligan PW, Wade DT. Reduplication of an event after head injury? A cautionary case report. Cortex 1995;31:183-190.
- 18.Sachdev P, Smith JS, Cathcart S. Schizophrenia-like psychosis following traumatic brain injury: a chart-based descriptive and case-control study. Psychol Med 2001;31:231-239.
- 19.Trepacz PT: Delirium. In Silver JM, Yudofsky SC, Hales RE (eds): Neuropsychiatry of traumatic brain injury.Washington, DC: American Psychiatric Press 1994, p.189-218.
- 20.Abdel Malik P, Husted J, Chow EW, Bassett AS. Childhood head injury and expression of schizophrenia in multiply affected families. Arch Gen Psychiatry 2003;60:231-236.

21. Lezak MD. Neuropsychological assessment. 3rd ed. New York: Oxford University Press. 1995, p 160.
22. Krull KR, Scott JG and Shererr M. Estimation of premorbid intelligence from combined performance and demographic variables. Clin Neuropsychol 1995;9:83-88.
23. Turk DC, Melzack R, editors. Handbook of pain assessment. 3rd ed. New York: Guilford Press. 2011, p23.
24. Folstein MF, Folstein SE, McHugh PR. Mini-mental state: A practical method for grading the cognitive state of patients for the clinician. J Psychiatric Research 1975;12:189.
25. Deb S, Lyons I, Koutzoukis C, Ali ,I and McCarthyG. Rate of psychiatric illness after traumatic brain injury. Am J Psychiatry 1999;156:374-378.
26. Goldberg DP, Hillier VF. A scaled version of general health questionnaire. Psychological Medicine 1979;9:131-145.
27. Fathi-Ashtiani A, Dastani M. Psychological tests personality and mental health. Tehran, be'sat publication institute. 2009, P 312. [Persian]
28. O'Callaghan O'Callaghan E, Larkin C, Redmond O, Stack J, Ennis JT, Waddington JL. 'Early-onset schizophrenia' after teenage head injury. A case report with magnetic resonance imaging. Br J Psychiatry 1988;153:394-6.
29. Fujii D, Ahmed I. Psychotic disorder following traumatic brain injury: a conceptual framework. Cog Neuropsychiatry 2002;7:41-62.
30. Schwarzbald M, Diaz A, Martins ET, Rufino A, Amante LN, Thais ME and et al Psychiatric disorders and traumatic brain injury. Neuropsychiatric Disease and Treatment 2008;4:797-816.
31. Schreiber Schreiber S, Klag E, Gross Y, Segman RH, Pick CG. Beneficial effect of risperidone on sleep disturbance and psychosis following traumatic brain injury. Int Clin Psychopharmacol 1998; 13:273- 275.
32. Wolf Wolf B, Grohmann R, Schmidt LG, Rütther E. Psychiatric admissions due to adverse drug reactions. Compr Psychiatry 1989;30:534-45.
33. Roebush P, Stewart T. A prospective analysis of 24 episodes of neuroleptic malignant syndrome. Am J Psychiatry 1989;146:717-25.
34. Meltzer HY. Atypical antipsychotic drugs. In: Bloom FE, Kupfer DJ, editors. Psychopharmacology: the fourth generation of progress. New York: Raven Press. 1995, p.1277-86.
35. Rao V, Lyketsos C. Psychiatric aspects of traumatic brain injury. psychi in Med Ill 2002;25:43-69.
36. Kraus MF. Neuropsychiatric sequelae: Assessment and pharmacologic interventions. Traumatic Brain Injury 1999;14:173-185.